

УДК 341.01

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.11>**Андрій Мінченко,***канд. юрид. наук, доцент,**завідувач кафедри цивільного, господарського та екологічного права**Університету митної справи та фінансів***Анатолій Мазур,***канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри адміністративного та митного права**Університету митної справи та фінансів*

МІЖНАРОДНІ НОРМАТИВНІ АКТИ ЯК ДЖЕРЕЛА РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ З НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню актів міжнародного права, які регулюють зовнішньоекономічні відносини, їх співвідношенню з актами національного законодавства, у тому числі з Основним законом держави – Конституцією України.

У роботі встановлено, що в юридичній науці питання системи міжнародних нормативних актів як джерел регулювання зовнішньоекономічних відносин та їх групування за принципом міжнародних організацій, у структурі яких вони виникають, а також їх співвідношення з національним законодавством України становить актуальну, недостатньо охоплену дослідженнями сферу наукового пошуку.

З огляду на сучасні тенденції до формування системи міжнародно-правових норм у сфері зовнішньоекономічної діяльності, обґрунтовується теза про необхідність згрупувати їх відповідно до видів міжнародних організацій, в межах яких вони утворюються, та встановити їхній вплив на структуру національного законодавства України.

Стверджується, що в системі правових джерел, які регулюють зовнішньоекономічні відносини, міжнародні правові акти відіграють особливу роль. Одним зі способів їх систематизації є групування за міжнародними організаціями, в рамках яких досягається міждержавний консенсус щодо унормування тих чи інших видів зовнішньоекономічної діяльності у різних сферах: експорту й імпорту, надання послуг, кооперації, фінансів, товарообміну, інших.

Таким чином, запропоновано систематизацію міжнародно-правових актів, предметом регулювання яких є зовнішньоекономічна діяльність, із розподілом їх на міжнародні договори під егідою ООН, міжнародні договори в межах ГАТТ/СОТ, міжнародні договори в рамках РМС/ВМО, міжнародні багатосторонні договори в межах економіко-політичних союзів та інших подібних утворень.

Також встановлено що практичне застосування правил міжнародних договорів, які слугують моделлю для провадження зовнішньоекономічної діяльності, може викликати деякі складнощі, адже законодавство України не позбавлене певних прогалин у застосуванні правових норм чи звичаїв, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності.

Зроблено висновок про те, що зовнішньоекономічна діяльність є особливою сферою міждержавних відносин, правове регулювання якої відбувається на декількох рівнях: національному та міжнародному, приватному та публічному. Наголошено на важливості пошуку оптимального співвідношення усіх зазначених форм права, а коректне групування міжнародних договірних норм у сфері зовнішньоекономічної діяльності потенційно слугуватиме правильному структуруванню національного законодавства у цій сфері.

Ключові слова: система міжнародних договорів, міжнародні нормативні акти, міжнародні організації, зовнішньоекономічна діяльність, структурування національного законодавства.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічні відносини становлять предмет зовнішньоекономічної діяльності, яка, відповідно

до положень ст. 18 Конституції України, спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання

мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права. Ці відносини, як і будь-які інші, потребують врегулювання, що здійснюється за допомогою комплексу передбачених заходів та методів.

Міжнародний рівень правового регулювання зовнішньоекономічних відносин формують норми різних напрямів, які охоплюють торговельні, трудові, виробничі, фінансові та інші правовідносини. Ці норми віднаходять своє формування в межах функціональної діяльності міжнародних організацій і отримують відповідну потенційну перспективу інтегрування до норм національних правових систем. Взаємозумовленість таких процесів створює необхідність теоретичного дослідження окремих груп норм, що формуються в межах міжнародних організацій, та їх співвідношення з національним законодавством України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти, пов'язані з предметом цього дослідження, відображені у працях як національних, так і іноземних представників наукової спільноти. Зокрема, серед останніх, Н. В. Атамановою у науковій статті «Роль та значення міжнародних договорів у національній правовій системі України» [1] проаналізовано полеміку щодо складових частин процесу тлумачення міжнародних договорів як у загальнотеоретичному, так і в спеціально юридичному вимірі. Окремі праці присвячено тим чи іншим договорам в окремих сферах міжнародних відносин. Так, А. Ромашко, І. Верба, Я. Лемберг присвятили свою роботу класифікації основних міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності [9]; І. Ф. Колонтаєвська – правовому регулюванню зовнішньоекономічних відносин [5]. Разом із тим розгляд системи міжнародних нормативних актів як джерел регулювання зовнішньоекономічних відносин та їх групування за принципом міжнародних організацій, у структурі яких вони виникають, а також їх співвідношення із національним законодавством України становить актуальну, недостатньо охоплену дослідженнями частину наукового поля.

Формулювання цілей статті. З огляду на сучасні тенденції до формування системи міжнародно-правових норм у сфері зовнішньоекономічної діяльності, сформулювати їх групи відповідно до видів міжнародних організацій, в межах яких вони утворюються, та встановити їх вплив на структурування національного законодавства України – **мета цієї статті.**

Виклад основного матеріалу. Міжнародні договори є основним джерелом правового регулювання відносин, що виникають у зовнішньоекономічній сфері. У них закріплюються норми й принципи, що регулюють міжнародні відносини в зовнішньоекономічній сфері; у конкретній формі фіксуються домовленості сторін про створення обов'язкових для них правил поведінки; регламентуються встановлення, зміна чи припинення взаємних прав та обов'язків. Одним із принципів ЗЕД згідно зі ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [7] є принцип суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, що, зокрема, полягає в обов'язку України неухильно виконувати всі договори і зобов'язання держави в галузі міжнародних економічних відносин. Інший важливий принцип – принцип захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, який полягає в тому, що Україна, як держава, захищає державні інтереси як на її території, так і за її межами лише відповідно до законів України, умов підписаних нею міжнародних договорів та норм міжнародного права.

У міжнародних угодах і договорах, норми яких впливають на регулювання ЗЕД, уніфікуються і стандартизуються правила міжнародної торгівлі, що сприяє прискоренню, полегшенню і здешевленню комерційних переговорів, веденню операцій з купівлі-продажу, закріплюються принципи-режими, що застосовуються у зовнішньоекономічній діяльності конкретної держави (принцип найбільшого сприяння, національний режим), обумовлюються особливі випадки дії тих чи інших торгових правил [2, с. 27].

Як правова форма зовнішньоекономічної діяльності, зовнішньоекономічні операції регулюються нормами міжнародного приватного права. Разом із цим у науковій літературі наголошується, що «відмінними рисами правового регулювання зовнішньоекономічних угод є: взаємодія (найчастіше колізійна) норм міжнародного та національного права; застосування норм різної галузевої приналежності національного права; широке поширення форм недержавного регулювання (контрактних умов, звичаїв міжнародної торгівлі, судової та арбітражної практики)» [5, с. 215–216]. У системі правових джерел, які регулюють зовнішньоекономічні відносини, міжнародні правові акти відіграють особливу роль. Одним зі способів їх групування є розподіл останніх в межах міжнародних організацій, що дозволяє їх об'єднати за предметом правового регулювання.

Міжнародні договори в межах ООН – міжнародні договори, які містять уніфіковані норми права, між урядами двох, кількох або багатьох країн, що передбачають дотримання загальних узгоджених правил у певній сфері. До цієї групи міжнародних договорів належить ціла низка конвенцій, особливе місце серед яких займають Конвенція про порядок розв'язання інвестиційних спорів між державами та іноземними особами (1965 р.); Конвенція ООН про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів (1974 р.); Конвенція ООН про договір міжнародної купівлі-продажу товарів (1980 р.); Конвенція ООН з боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин (1988 р.); Конвенція про міжнародний фінансовий лізинг (1988 р.); Конвенція про міжнародний факторинг (1988 р.).

Міжнародні договори в межах ГАТТ/СОТ – міжнародні договори, які містять уніфіковані норми щодо торговельно-економічного співробітництва між урядами двох, кількох або багатьох країн, що передбачають дотримання загальних узгоджених правил у цій сфері. Міжнародні багатосторонні угоди ГАТТ/СОТ передбачають узгодження країнами-членами СОТ свого законодавства з положеннями ГАТТ; подальше зниження тарифів на 40 % п'ятьма рівномірними річними частками (країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою можуть мати нижчі темпи зниження тарифів). Головними угодами в рамках ГАТТ/СОТ є: Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ), Генеральна угода з торгівлі послугами (ГАТС), Угода про торговельні аспекти прав на інтелектуальну власність (ТРИПС). Ці та інші угоди розміщено в додатках до Угоди про заснування Світової організації торгівлі (набрала чинність для України 16.05.2008 р.).

Міжнародні договори в межах РМС/ВМО – конвенції, які спрямовані на встановлення основних принципів митного режиму для країн, які приєдналися до цих конвенцій, а також загальних правил здійснення митного контролю і стягнення митних тарифів, співробітництва між країнами світової спільноти в цій сфері. Цю групу конвенцій представляють: Конвенція про створення Ради митного співробітництва (1950 р.), чинна для України з 1992 р.; Митна конвенція про картет А.Т.А. для тимчасового ввезення товарів (1957 р.); Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (19073 р.); Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенція МДП) (1975 р.); Міжнародна конвенція про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах

(1982 р.); Конвенція про контроль за трансграничним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (1989 р.); Конвенція про тимчасове ввезення (1990 р.).

Міжнародні багатосторонні договори в межах економічних союзів – міжнародні договори, які містять уніфіковані норми щодо зовнішньоекономічної діяльності між урядами кількох країн-членів відповідного економічного блоку, що передбачають дотримання загальних узгоджених правил у даній сфері. До них належать: *міжнародні багатосторонні договори в межах ЄС* (добровільно узгоджені країнами-членами Європейського союзу загальні правила поведінки, що укладені у формі угод); *міжнародні багатосторонні договори в межах СНД* (добровільно узгоджені країнами-членами Співдружності Незалежних Держав загальні правила поведінки в цій сфері, що укладені у формі угод, конвенцій, протоколів тощо); *міжнародні багатосторонні договори в рамках інших економічних блоків* (створюються міжурядовими комісіями відповідних держав, які зацікавлені у вирішенні конкретних питань).

Україна визнає для себе примат міжнародного права, але в обмеженому обсязі. Особливості застосування в Україні суб'єктами внутрішнього права норм міжнародного права встановлені Конституцією та законами України.

Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» [8] чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства (ст. 19). Тобто очікувати, поки положення договору будуть трансформовані в акти внутрішнього законодавства, як зауважує М. І. Козюбра, правозастосовним органам України не потрібно. Вони повинні застосовуватися після набрання ратифікованим міжнародним договором чинності. Ратифікований міжнародний договір набуває подвійного характеру. З одного боку, він залишається джерелом міжнародного права, що регламентує зовнішні зобов'язання України, а з іншого – стає джерелом внутрішнього, національного права України [4, с. 5].

Конституція України у ст. 9 закріпила, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, а укладання міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України [6].

Іншими словами, норми таких міжнародних договорів України повинні мати силу не меншу, ніж закони України, але не силу Конституції України. Отже, у внутрішньому правопорядку міжнародний договір, обов'язковий для України, не може суперечити Конституції України. Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж передбачені законом України, повинні застосовуватися правила міжнародного договору. Це твердження ґрунтується на ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., учасницею якої є Україна: «...учасник не може посилається на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору» [3]. Відповідно, державні органи й органи місцевого самоврядування не мають права звузити чи скасувати своїми нормативно-правовими актами будь-які зобов'язання, що містяться в чинному міжнародному договорі. Тому, якщо нормативно-правовий акт, прийнятий після надання Верховною Радою України згоди на обов'язковість міжнародного договору, встановлює інші правила, ніж передбачені в міжнародному договорі, слід застосовувати правила, передбачені цим договором. З дати надання Верховною Радою України згоди на обов'язковість міжнародного договору не можуть застосовуватися норми внутрішньодержавних нормативно-правових актів (за винятком норм конституційних актів), що суперечать нормам цього договору.

Застосування міжнародних договорів, що слугують моделлю для провадження зовнішньоекономічної діяльності, може викликати деякі складнощі, адже законодавство України не позбавлене певних прогалин у застосуванні правових норм чи звичаїв, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності. Так, у науковій літературі звертається увага й на те, що «в нашій країні може існувати міжнародний договір, який не є частиною українського законодавства, адже ст. 9 Конституції України досить чітко визначила, що частиною українського законодавства є тільки той чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого буде надана Верховною Радою України. Ця згода надається згідно зі ст. 9 Закону «Про міжнародні договори України» [8] у вигляді закону щодо ратифікації окремих міжнародних договорів» [1, с. 11]. Н. В. Атаманова, стоячи на позиціях більш крайнього формалізму, доходить висновку, що насамперед укладені від імені України міжвідомчі угоди, які не вимагають ратифікації згідно зі ст. 9 Закону «Про міжнародні договори України», не можуть

застосовуватись, адже не визнаються частиною українського законодавства ст. 9 Конституції України» [1, с. 11].

Висновки

Зовнішньоекономічна діяльність є особливою сферою суспільних міждержавних відносин. Її правове регулювання знаходиться на декількох рівнях: національному та міжнародному, приватному та публічному – і, у свою чергу, не позбавлене відповідних прогалин. У такій системі відносин публічний рівень часто зміщується із приватним, що хоча й не є неприємним для зовнішньоекономічних відносин, однак потребує додаткової уваги під час правозастосування. А тому під час провадження зовнішньоекономічних операцій важливо віднаходити оптимальне співвідношення усіх форм права. Крім того, коректне групування міжнародних договірних норм у сфері зовнішньоекономічної діяльності потенційно слугує правильному структуруванню національного законодавства у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Атаманова Н. В. Роль та значення міжнародних договорів у національній правовій системі України. *Право і суспільство*. 2020. № 2-1. С. 7–13.
2. Вельяминов Г. М. Международное экономическое право и процесс. Академический курс. Москва: Волтерс Клувер, 2004. 478 с.
3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Конвенція ООН від 23.05.1969. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#top (дата звернення: 03.01.2021).
4. Козюбра М. І. Співвідношення національних і міжнародних правових систем. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2016. Т. 181. С. 5
5. Колонтаевская И. Ф. Правовое регулирование внешнеэкономических отношений. *Современные тенденции в экономике и управлении: новый взгляд*. 2013. № 22. С. 213–216. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovoe-regulirovanie-vneshneekonomicheskikh-otnosheniy> (дата звернення: 03.01.2021).
6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 року № 959-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 29. Ст. 377.
8. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.
9. Ромашко А., Верба І., Лемберг Я. Класифікація основних міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. № 2. С. 30–37.

Andrii Minchenko, Anatolii Mazur. International regulations as sources of regulation of foreign economic relations and their relationship with the national legislation of Ukraine

The article is devoted to the study of acts of international law that regulate foreign economic relations, their relationship with acts of national legislation, including the Basic Law of the state – the Constitution of Ukraine.

It is established that in jurisprudence the consideration of the system of international normative acts as sources of regulation of foreign economic relations and their grouping according to the principle of international organizations in the structure of which they arise, as well as their relation to the national legislation of Ukraine is relevant, insufficiently covered by research.

Given the current trends in the formation of a system of international law in the field of foreign economic activity, substantiates the thesis of the need to group them according to the types of international organizations within which they are formed and establish their impact on the structure of national legislation of Ukraine.

It is argued that in the system of legal sources that regulate foreign economic relations, international legal acts play a special role. One of the ways to systematize them is grouping by international organizations, within which an interstate consensus is reached on the normalization of certain types of foreign economic activity in various fields: exports and imports, services, cooperation, finance, trade, and others.

Thus, it is proposed to systematize international legal acts, the subject of regulation of which is foreign economic activity, with their division into international treaties under the auspices of the UN, international treaties within GATT / WTO, international treaties within the ICC / WMO, international multilateral treaties within economic political unions and other similar entities.

It is also established that the practical application of the rules of international treaties, which serve as a model for foreign economic activity, may cause some difficulties, because the legislation of Ukraine is not without certain gaps in the application of legal norms or customs relating to foreign economic activity.

It is concluded that foreign economic activity is a special area of interstate relations, the legal regulation of which takes place at several levels: national and international, private and public. The importance of finding the optimal ratio of all these forms of law is emphasized, and the correct grouping of international treaty norms in the field of foreign economic activity will serve the potentially correct structuring of national legislation in this area.

Key words: system of international agreements, international normative acts, international organizations, foreign economic activity, structuring of national legislation.